Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural"

Idel-Ural

9 (66) Tatar legionьnьn atnalьq gəzitəse 5. Mart 1944

Idel-Ural Qorьltajьna tөrek-tatar legioncьlarьnnan jalqьnlь səlam!

Çomqa kөn — 3 nce martta, Greifswaldta, jəhyd-bol'şevizmьna qarşь millət azatlьqь ecen kerəşyce tөrek-tatar xalьqlarьnьn

Idel-Ural Qorьltajь

bulьp ytte. Qorьltajda kyp sandaqь Idel-Ural xalьqlarьnьn vəkillərə belən berlektə, Bөjek Germaniə xərbi komandalьqь və xөkymət vəkillərə həm şulaj uq qoraldaş qərdəşlərebez də qatnaştьlar. Idel-Ural xalьqlarьnьn bu Qorьltajь — millətebezne bol'şevizm qollьqьnnan qotqaru ecen kerəş şiqarь astьnda ytte. Qorьltajda Tatar milli ojьşmasь çitəkcese Q. ŞƏFI ALMAS əfəndenen notьqь tьnlandь. Qorьltajda sөjləngən notьqlar, qomumən Qorьltajnьn eşe turьnda bulqan xəbərlər gəzitəbeznen kiləse sanьnda tulьsьnca urnaştьrьlacaq.

Qorьltaj

Bu Qorьltaj xalqьbьznьn berence Qorьltajь tygel. Idel-Uralda jəşəyce tөrek-tatar xalqь ber nicə tapqьrlar şulaj Qorьltajlarqa çiьlьşьp, jazmьşlarь həm kiləcəklərе turьnda fiker alьşьp, tieşle qərarlar qabul itep uzqannar ide. Bu Qorьltajlar qajber caqlarda xalqьbьznь zur nətiçələrgə, soqlandьrqьc unьşlьqlarqa kiterep, jaqtь jullar sьzьp qaldьrdь həm azatlьq kerəşebeznen təp majaqlarьn utьrttь. Ul Qorьltajlarnьn qərarlarь bezne juqalqan xoquqlarьbьznь kire qajtarьrqa əle də bulsa caqьrьp toralar.

Bez xakimiətne yz qulьna alqan 1917 nce jьlnьn Millət Məçlesen xəterlibez həm bez bu milli azatlьqьbьz ni rəveşle bol'şeviklar tarafьnnan juqqa cьqarьlunьn canlь şahitlarьbez. Өc jarьm millionlь fin xalqьnьn 1917 nce jьlda urьs patşalьqь izyennən qotьluьn, şul kennən birle yzbaş jəşəyen, bəjsez Finləndiə dəvləte tөzyen bөten dөnja belə həm uqucь balalar da çəqrəfiə dəreslərе bujьnca Finləndiəne өjrənələr. Ul bələkəj jarlь çirdə, cirek qasьrdan artьq vaqьttan birle yz bəxten, yz tormьşьn, yz mədəniəten xəsrət, qajqь həm mөxtaçlьqnь belməstən yze qora.

San jaqьnnan ber nicə tapqьr artьq bulqan tөrek-tatar xalqь yzenen baj Idel-Uralьnda bəjsez dəvlət tөzi həm yzbaş, azat jəşi almьjmeni? Beznen xalьq yzenen mөstəqillege ecen qasьrlar bujьnca kөrəşep kilde həm kөrəşə. Sannarь jaqьnnan bələkəj xalьqlar nicek kenə kөrəşməsennər, Angliə, Amerika həm Russiə jьrtqьclьqьnnan tik yzlərenen kөclərе belən qotьla almaularьn da, hər qajcan da çinelygə ocraqanlьqlarьn da bez jaxşь beləbez. Şunlьqtan az sanlь xalьqlar kөcle, ere dəvlətlərgə tajanьrqa tieşlər həm tajanalar da. Alar jardəmendə yzlərenə bəjsezlek janlap alьrqa tieşlər həm alalar da.

Azatlьq kyktən jaumьj, ə anь suqьşьp alalar. Dəvlət tөzy ecen səjasi, iqtisadi nigezlər kirək. Bu nigezlər bezdə barmь? Əjje, bar.

Berencedən, beznen vatanьbьz bar. Ul — Idel-Ural. Ikencedən, ul yzenen undьrьşlь tufraqь, zur urmannarь, fajdalь qazьlmalarь, qimmət tirele çənleklərе, kyp sulь jьlqalarь belən ciksez baj. Fajdalь qazьlmalardan anda nərsə genə juq! Timer, kymer, baqьr, altьn, kөmeş, neft, boksit, platin, qurqaş . . . çanьna ni kirək bar da bar! Өcencedən, beznen xalьq xezmət sөjycən xalьq. Beznen yz xalqьbьz ecennən cьqqan inzenerlar, texniklar, pedagoglar, tabiplar, jazucьlar, şaqirlər, kompozitorlar, səjasətcelərebez ifratta kyp. Şuşь xalьqnьn mөstəqil jəşərgə, çir şarь xaritasьnda yzenen dəvləte cikləren bilgelərgə xaqь juqmeni?! Bu xalьqnьn yzenen qorallь kөclərеn tudьrьrqa həm yz dəvləte cikləren yze saqlarqa xaqь juqmeni?!

Urьs patşalьqь, ə annan son bol'şeviklar, beznen bəxetsezlekkə qarşь, xalqьbьznь urьs dəvlətenen tөrle jaqlarьna tarattьlar, xətta cit illərgə cьqьp kitərgə məçbyr ittelər. Xəzerge kөndə bez milli sotsializm Germaniəse jardəmendə Idel-Ural legionь tөzedek həm ul jəhyd-bol'şevizmqa, kapitalizm plutokratiəsenə qarşь xalqьbьznьn alьp barqan rəximsez kөrəşendə kirək bulqan qorallь kөclərenen başlanqьcьn tə'min itə.

Xalьq bəxte ecen kөrəşcelər safьn hər jaqtan ysterergə kirək! Menə şunlьqtan tөrek-tatar xalqьnьn qorallь kөclərе vəkillərе bu Qorьltajqa çiьlьp, jəhyd-bol'şevizm xakimiəten betery bujьnca təp majaqlar bilgelədе. Bu Qorьltaj jəhyd-bol'şevizm xərabələrе өstendə tuqan xalqьbьzqa milli dəvlət həm bəxetle tormьş qorьrqa in dөres, in turь jullar sьzьp qaldьrdь. Tөzeləcək Idel-Ural dəvlətendə iqtisadi, mədəni, dini izylər bulmajacaq həm tөrek-tatar xalqь yz ilendəge bajlьq belən yze fajdalanacaq.

Beznen qasьrlardan birle kөtkən səqət jaqьn. Qorьltajqa çiьlqan vəkillər bөjek çinycelər bulьp tarixqa kerəcəklər. Beznen kөrəş juqqa cьqmas həm tarix bezne məngə onьtmas! Yzebeznen mөstəqil dəvlətebezne tөzik həm planetabьznьn bөjek xalьqlarь qailəsenə tigez xoquqlь əqza bulьp kerik!

Beznen bөjek babalarьbьz, ata-analarьbьz tarafьnnan başlanqan azatlьq kөrəşe, milli izge eş, xalьqcьl eş beznen taraftan axrьnaca çitkereler həm qasьrlar qollьqьnnan qotьlu tantanasьna hic şiksez ireşeler!

Bu Qorьltaj xalqьbьznьn tarixьna millətnen janadan tuuь bulьp jazьlьr həm qasьrlardan birle beznen qannarьbьznь eckən jauьz doşmanьbьz өstennən beznen maqtaulь çinyebez bulьp qalьr!

Ikence Qorьltajlarnь tuqan-yskən çirlərebezdə, danlь Idel-Uralda uzdьrьrqa Tənre bezgə nasьjp itsen! (Amin).

Ajtuqan

Idel-Ural tөrek-tatarlarь Qorьltajьna

Idel-Ural tөrek-tatar xalqьnьn Qorьltajьn Milli Tөrkstan berlek komitetь isemennən qajnar qotlьjm. Bu Qorьltaj Idel-Ural tөrek-tatar xalqьnьn azatlьqqa ireşydə kөrəş jullarьn sьzu bujьnca qajət tə zur əhəmiətle urьn totacaq.

Qorьltajnьn eşlərenə cьn kyneldən bөjek unьşlьq teləp qalam.

Milli Tөrkstan berlek komitetь prezidentь VƏLI QƏJUM XAN

Jəşəsen Idel-Ural istiqlalь!

„Idel-Ural“ gəzitəse idarəsenə

Tuƣan ilegezdən bik-bik jьraqlarda caqьrьlqan Idel-Ural tɵrek-tatar xalqьnьŋ Qorьltajь xəbəre, bezne — azəri-tɵrek legioncьlarьn ifratta sɵjenderde. Qan tuƣannarьbьz bulƣan Sez Idel-Ural legioncьlarьnьŋ bu tantanalь kɵnen „AZƏRBAJÇAN“ gəzitəse həm bɵten azəri-tɵrek legioncьlarь ismennən cьn kyŋeldən təbrik itep, barlьq eşegezdə də zur uŋьşlьqlar teləp qalabьz!

Vatannь azat ity bujьnca danlьqlь kɵrəş alьp barucь sez idel-urallь, bez azəri legioncьlarьnьŋ məŋgelek doşmanь bulƣan bol'şevizmƣa qarşь kɵrəştə ber-berebezgə qan-din jaƣьnnan bəjle bulƣan kebek ruxan da bez ber-berebezgə bəjle.

Menə şuşь bəjlelek bujьnca da bez doşmanƣa ylem bərməse jasau ɵcen qul-qulƣa totьşьp, eş berlege belən xərəkət itəbez. Idel-Ural legioncьlarьnьŋ bu Qorьltajь hər ike qərdəş millətneŋ tarixьnda yzenə maqtaulь urьn bilər həm Idel-Ural, Azərbajçan duslьƣьn taƣьn da nьƣьtьr.

Jəşəsen azat Idel-Ural!

Jəşəsen Idel-Ural, Azərbajçan tuƣannьƣь!

„AZƏRBAJÇAN“ gəzitəse redaktorь
Məçid Qarsalan

Baş redaktor əfənde!

Tɵn jaq Kafkaz milli azatlьq xərəkəte fikren taratucь „GAZAVAT“ gəzitəse idarəse, tɵrek-tatar milli azatlьq xərəkətenen berence Qorьltajь acьluьn ciksez şatlьq xise belən qarşь ala. Bu berence çiŋy belən bɵten tatar xalqьnьŋ jaŋa kiləcəgen tɵzy julь başlaŋa. Bez izycelər kɵcləyennən azat bulu fikren tormьşqa aşьru bujьnca bulqan bu tarixi adьmda qan, din tuƣanь tɵrek-tatar xalqь belən berektəş buluьbьznь beldərəbez.

Məŋgelek Idel-Ural ullarьnьŋ milli Qorьltajьna bezneŋ həm seznen xalьqlarnь izycelər ɵstennən tiz çiŋygə ireşy ɵcen bɵten milli kɵclərneŋ berləşterynen qaqşamas nigezen tudьruda zur uŋьşlьqlar teləp qalabьz.

Tɵrek-tatar vəkillərenə qajnar səlam!

Tɵn jaq Kafkaz milli azatlьq
xərəkəte fikren taratucь „GAZAVAT“ gəzitəse idarəse

„IDEL-URAL“ gəzitəse idarəsenə

Gruzin gəzitəse „SOKARTVELO“ idarəse, tɵrek-tatar xalqь vəkillərenen Qorьltajьn qajnar rəveştə qotlьj həm eşlərendə tulь uŋьşlьq teləp qala.

Irken həm mɵstəqil jəşəy xoquqь ɵcen qasьrlar bujьnca auьr kɵrəş alьp barucь bezneŋ xalьqlar omtьlƣan teləklərenə ireşerlər həm bɵten dɵnja xalьqlarь arasьnda tieşle urьnnь bilərlər. Bezneŋ qomumi doşmanьbьz bol'şevizmƣa həm ingliz-amerikalьlar plutokratiəsenə qarşь milli kɵclərne berləşterep, maqtaulь kɵrəş alьp barucь tɵrek-tatar xalqьnьŋ batьr legioncьlarь hic şiksez çiŋərlər. Azat itelgən tɵrek-tatar xalqь legionnьŋ da, sezneŋ gəzit eşceləre xezməten də tieşle rəveştə bəjələr. Sezneŋ mɵstəqillek ɵcen alьp bara torƣan kɵrəşegezdə cьn kyŋeldən çiŋy telibez!

„SOKARTVELO“ gəzitəse idarəse

„Idel-Ural“ gəzitəse idarəsenə

Idel-Ural tɵrek-tatar xalqьnьŋ Qorьltajь kɵnendə, Sezneŋ gəzitəgez arqьlь bɵten Idel-Ural legioncьlarьna „JAŊA TƟRKSTAN“ gəzitəse xezmətceləre həm bɵten Tɵrkstan qəşkəre ismennən qajnar milli səlam tapşьrabьz.

Qorьltajьbьznьŋ əhəmiəte qajət tə zurdьr. Bu Qorьltaj Idel-Ural legioncьlarьnьŋ kɵrəş jullarьn bilgeləp birəcək.

Milli azatlьq ɵcen kɵrəşegezdə zur uŋьşlьqlar teləp qalabьz.

„JAŊA TƟRKSTAN“ gəzitəse idarəse.

„Idel-Ural“ gəzitəse idarəsenə

Qanlь, jьrtqьc bol'şeviklarnь taşlap, germannar jaƣьna cьƣucь tɵrek-tatar jəşləre bygen qullarьna qoral alьp, german soldatlarь belən çilkəgə-çilkə terəp bəjsez dəvlət ɵcen kɵrəşələr. Tatar legionь qomumi doşmanƣa qarşь suƣьş qьrlarьnda zur uŋьşlarƣa ireşte. Bu uŋьşlar bezneŋ ərmən legioncьlarьn da ruxlandьra.

Idel-Ural tɵrek-tatar xalqь Qorьltajь uŋajь belən. Ərmən legionь həm „HAJASTAN“ gəzitəse idarəse ismennən bɵten tɵrek-tatar legioncьlarьn həm Qorьltaj vəkilləren cьn kyŋeldən təbriklibez həm milli kɵrəşegezdə zur uŋьşlьqlarƣa ireşyegezne telibez!

Jəşəsen izelyceləarneŋ berdəmlege! Izycelərgə ylem!

Jəşəsen azat Idel-Ural!

„HAJASTAN“ gəzitəse idarəse

Ilcelər bitlege astьnda

Istanbuldan „Ekscenz Telegraf“nьŋ xəbər ityenə qaraqanda, Sovet Azərbajçan çөmhyriəte yzeneŋ ilcesen Ənqaraqa çibərergə xəzerlənə. Bu „diplomat vəkile“ Sovet ilcesenə bujsьnacaq. Əgərdə Sovetlar Sojuzь tɵp qanunьnьŋ jaŋa quşьmtalarь bujьnca bɵten 16 Sovet çөmhyriətləre Tɵrkiəgə vəkilləren çibərsələr, aŋa bik kyp Sovet „ilcelərе“, dɵresen əjtkəndə Sovet agentlarь aƣьlьrlar. Bu vəkillərne Kreml' tikşermicə çibərməs həm vəkillərneŋ kybese şul milli çөmhyriəttən bulьь da şikle. Alar urnьna vəkillər jəhyd həm urьslardan qьna bulacaq.

Nьq safta bez, Idel-Uralcьlar,
Çiŋy bezdə, bezdə bulacaq!

Qanƣa batqan qollar ile urnьna
Məŋge irek kɵnnər tuacaq!

Juƣalmas batьrlar

(Idel-Ural tɵrek-tatar xalqьnьŋ Qorьltajьna baƣьşlьjm)

I

Məskəy ile kɵləc kɵn jaqьnda
Çəjelep jata unƣan dalalar.
Kyp jьlƣalar anь tujьndьrьp
Istanbulqa qarap aqalar.
Bu dalalar tatar sɵjəkləren
Xalqьm batьrlarьn jotqannar.
Ə tigezsez uzƣan suƣьşlarda
Jau-doşmannar çiŋy otqannar.

Analarnьŋ kykrək ike bize
Ytməs pьcaq belən kiselgən.
Aq dɵnjanь kyrer qara kyzlər
Tamьrь utlar belən ɵzelgən.
Nəni, bik-bik nəni balalarnьŋ
Qorsaqlarь jarьlьp taşlanƣan.
Jə kɵc belən başlar bərelydən
Taş divarlar „mi“dən aşlanƣan.
Qazьqlarda utьra jəp-jəş qьzlar
Qazьq bujlap aƣa qannarь...
Ə şul kileş qulda qьsьlьp qalqan
Qabam diep totqan nannarь.
Analarnьŋ kisek kykrəklərе
Ençedəj saf sɵtlər aƣьza...
Qibadəttə utьrьr cal əbilər
Başsьz mujnь qannar aƣьza.
Suƣьş qьrьn soŋƣь sulьşьna
Caqlь taşlamaƣan batьrlar
Vaq-vaq kisəklərgə turaqlanƣan
Kileş safta qorur jatalar.
Xalqьm qəmen, anьŋ ah-zarlarьn
Auьr moŋqa jarsьp çьrlaƣan.
Şaqirlərneŋ qɵmre jau-doşmannьŋ
Qanlь qulь belən urlanƣan.
Bɵjek zatlar qəçəp əsərləren
Jartь jazƣan kileş bulьlƣan...
Islam dine — xaq din, — dip tanьƣan
Çannar meŋləp, meŋləp sujьlƣan.

★

Məskəy ile bɵten kɵncьƣьşь
Urman-taular belən qaplanƣan.
Qannar qojьp, başlar tauь ɵjep
Il ɵstenə doşman atlanƣan.
Min Qazanqa basьp qaja qьna
Qarasam da ber ni kyrəmen:
Çirdə jatqan tatar sɵjəkləren,
Xalqьm batьrlarьn kyrəmen.
Məskəy ile bɵten tufraƣьnda
Xalqьm sɵjəklərе kymelgən.
Kyp jɵz jьllar bujь jau-doşmannar
Xalqьm qanьn ecep kybengən.
Çirdə jatqan bɵjek batьrlarnьŋ
Isemlərе bezgə çitməgən.
Tik alarnьŋ qojƣan jɵrək qanь
Zaman belən juьlьp... betməgən.

II

Hər irtə taŋ minem əjlənəmne
Ul batьrlar colƣap alalar.
Nicek kyp soŋ alar!!
Xisapsьz kyp!!
Kem genə juq anda! Balalar,
Ana sɵten imər jəş nənilər,
Qəçəp sьlu apa-analar
Kɵce belən çirne kytərerlek
Qurqu belməs mərgən aƣalar.

III

Bu kyreneştən mine qurqu ala.
Sataşammь juqsa, duslarьm?
Bu sataşu tygel.
Juq, juq min sataşmьjm.
Bu — bezneŋ cьn tarix, ullarьm.
Hər irtə taŋ minem əjlənəmne
Ul batьrlar cornap alalar...
Nicek kyp soŋ alar, xisapsьz kyp!!
Kem genə juq anda?... Balalar...

★

Tuqta, min bolardan qajberləren
Tanьjm, buqaj...
Tanьş jɵzlər bar.
Miŋa jaqьn, miŋa bik-bik jaqьn,
Mine ypkən, sɵjgən kyzlər bar!
Moŋsьь anam.
Ə anьsь babam.
Ə arьraq tora Salavat.
Menə annan bajtaq jьraqtaraq
Tirən uƣƣa talƣan cal Bulat.
Jau aldьnda Sɵjembikə əbi
Sɵjgən Ytəmeşen kɵjləp joqlata.
Kyz almasь joqlau belən aƣь
Saftan jauƣa mərgən uq ata.
Sarajьnda bulƣan xianəttən
Ber xəbərsez fəqət ilene

Kɵncьƣьş frontьndaƣь german uqcьkece doşmanƣa qarşь ut aca

№1

Атăл-Урал

„Idel-Ural" хаçатăн чăвашла хушăмĕ

Март уйăхĕн 5. кунĕ
1944

Атăл-Урал халăхĕсен сĭезчĕн йачĕпе чăваш легионçисене салам!

Хисеплĕ чăваш тăванăмăрсем!

Паянхи кунран малалла каллех пирĕн тăван чĕлхеллĕ хаçат тухса пыма тытăнать.

Малтанлăха, хамăрăн кунти вăйсене, пултаруллăхсене тĕрĕслесе тухиччен ку хаçат тутар легионĕн «Идел-Урал» ятлă хаçачĕ çумĕнчи хушăм пек тухса тămалла. Унăн ячĕ те «Атăл-Урал» пулать. Вĕт чăнах та, чăвашсĕм пурте тенĕ пекех Атăлла Урал хушшинче сапаланса вырнаçнă — пăхăсăн — Чăваш, Тутар, Пушкăрт республĕкĕсенче, Куйбышĕв, Саратăв, Чкалăв облăçĕсенче. Вăйсене, кунта чăваш халăхĕ йышлине пĕлсен, хамăра уйрăм, нацилле чăваш хаçачĕ кăларма пуçлас шанчăка тытса тăратпăр.

Тăван чĕлхеллĕ хаçат — чăваш хаçачĕ — Европăра сапаланса кайнă чăвашсене хăй йĕри-тавра пуçтармалла, вĕсене Европăри халăхсем тытса пыракан национал-социализмлă идейăпа, весен аслă культурипе паллаштарса, тĕнчери усал пусмăрçăсене — большевиксене хирĕç паттăрăн кĕрешме тата çĕмĕрме, хамăрăн тăван çĕршыва вĕсенчен тасатса çĕнĕрен ирĕклĕ пурăнăç тума пулăшмалла. Çавăн пекех совет союзĕнче мантарса янă халăхăмăрăн пулăвĕпе тата аваллăхĕмĕ анлăн паллаштармалла.

Аçта чăваш пур, унта чăваш чĕлхийĕ чĕрĕлсе тăмалла, вăл нихăçан та çухалас çук. Нумай çулсем хушши пусмăр айĕнче пурăннă пулсан та, чăваш халăхĕ хăй ĕçе юратнине, хастарлăхне, тăрăшуллăхне, пултаруллăхне тата культурă ÿсĕмлĕхнĕ халиччен те çухатмарĕ, малалла та çухатмĕ. Унăн культури Раççейри вак халăхĕсеннинчен çÿлерех те тăрать, пĕр асаттесенчен тухнă тутар халăхĕпе халĕ те пĕр тан пырать. Вĕсен хăйсен историйĕ, культури тата искусстви пур. Пирĕн чĕлхе аваллăхпа таччăн сыхăннипе, ăна пĕлсе ытти хăш-пĕр вак халăхсен историне тупма çул пулнипе, Германири аслăлăх сыннисем ăна кăмăлласах вĕренеççĕ. Çавăнпах нумай пулмасть нимĕçле-чавашла сăмахсен кĕнеки пичетленсе тухрĕ, килес вăхăтра тата чăвашла-нимĕçле тухмалла.

Çаксене пăхнă хыççăн чăвашăн хастарлă ачисен чĕри çĕнĕрен çĕкленмелле. Намăс пултăр хăй нацине пытаракан чăваша!

Çакăнтан вара Европă çĕрĕсенче сапаланнă чăваш сыннисем: легионерсем, РОА тата ытти тĕрлĕ нимĕç çарне кĕрекен чăваш çар сыннисем, эмигрантсем, ĕç батальонĕсенчи, тĕрлĕ меслетсемпе килнĕ Германин хапрăк-савăчĕсемпе ялхуçалăхĕнче ĕçлекен чăвашсем, çавăн пекех тытăнрисен лагерĕсенче пурăнаканнисем, тĕрлĕ майпа хăйсем чăваш иккене палăртманнисем — çак хаçата илсессĕнех хăйсен адрĕсĕсене, мĕн ĕçре, миçе чăваш иккенне пĕлтерсе хаçат редакцине ямалла. Вăсен хушшинче аслă, вăтам шкулсем пĕтернĕскерсем: инженерсем, тухтăрсем, сыраканасем, сăвăçсем, художникĕсем, музыкантсем, артистсем — ăраснах хăйсем çинчен пĕлтересçе ыйтатпăр.

Мĕн-пур хăйсем çинчен пĕлтернĕ чăвашсене малашне чăваш хаçатне ярса тăрĕпĕр тата пултарнă таран тĕрлĕ йĕнчен пулăшăпăр.

Хаçата чĕртме, çĕклентерме пултаракансем статьясем, сăвăсем çырăр. Чăваш хаçачĕ тухнине пĕлменнисене пĕлтерĕр, вулаçа парăр.

Хисеплĕ пăххар ăрăвĕнчен тухнă чăваш халăхĕ Европă халăхĕсен хушшинче пĕр тан вырăн илме тивĕçлĕ.

Пулатех!

Атăл-Урал халăхĕсен сĭезчĕ

Март уйăхĕн 3-мĕш кунĕнче Грайсвальдра Атăл-Урал халăхĕсен сĭесчĕ пулса иртрĕ. Унта йышлă Атăл-Урал халăхĕсемпе пĕрле унăн туслă кÿршĕ халăхĕсем тата нимĕç çарпуçлăхĕнчен представитĕльсем пулчĕç. Сĭезд Атăл-Урал халăхĕсене большевиклăк чураллăхĕнчен хăтарас ыйту çинче пулчĕ; Атăл-Урал халăхĕсен нацилле çулпуçĕн — Шефи Алмасăн доклачĕ итленчĕ.

Сĭездăн ĕçĕсемпе калана сăмахĕсем çинчен хаçатăмăрăн малалли номĕрĕнче тĕплĕн çырса пĕлтерĕпĕр.

Тăван чĕлхе

Чăлхе вăл — халăх, мĕншĕн тесен, кашни халăхан хăйĕн чĕлхе пур тата кашни халăх хăй чĕлхипе таччăн сыхăннă. Чĕлхесĕр халăх пулмасть, чĕлхе пĕтес пулсан халăх та хăйĕн унччени ятне çухатать. Вăл урăх халăхпа евĕрленсе кайса унăн ятне илет, е пачах çĕнĕ пулса тăма пултарать. Анчах чĕлхе улшăнса е çухалса каяссн хăвăрт, темиçе çул хушшинче анчах пулакан япала мар, ăна темиçе çĕрçулсем кирлĕ. Чĕлхе вăл — тĕреклĕрен те тĕреклĕ, сирĕппрен те çирĕп аваллăх палăкĕсенчен*) пĕри пулса тăрать. Чул е тимĕр палăксем вăхăт иртнĕ çемĕн тата сывлăш, хĕвел, шыв пулăшнипе çĕр çинчен çухалса пыраççĕ. Анчах чĕлхе çухалмасть, улшăнсан та никĕсĕпех пĕтмест. Вăл, сыпăкран сыпăка куçса пырса, тата та вăйланать, аталанать. Анчах çак аталанасси икĕ тĕрлĕ пулма пултарать: пери — пусмăрсăр, ирĕк палăх чĕлхи — тăван чĕлхе никĕсĕ çинче, тепри — пусмăрти халăхăн чĕлхи — пусса тăракан халăх чĕлхин никĕсĕ çинче. Тÿссе пурăнакан халăх чĕлхине пусарса тăракан халăх чĕлхин сăмахĕсем кĕрсе пыраççĕ. Çавăнпа чĕлхе улшăнасси халăх пурнăçра мĕнле вырăнта тăниичен килет. Чăваш чĕлхи — пирĕн тăван чĕлхе — çак кайран асăннă пулăмсене тăватă ĕмĕр хушши чăтса иртттернĕ целхе, тăватă ĕмĕр хушши вырăс пусмăре айенче пулнă вăл. Çав вăхăтра темиçĕ тĕрлĕ хĕстерÿпе темиçе тĕрлĕ ирĕксĕрлÿ курнă, çавăнпа улшăнман мар, паллах, улшăннă. Уйрăмăнах совет влаçĕн тапхăрĕнче, пурăнăсăн пур енĕсенче те вырăслатас политикăла тĕллев пулнипе, чăваш чĕлхи питĕ хăвăрт вайсăрланче. Вăл уйрăмăнах самрăксен хушшинче палăрать. Чăваш челхи вăйсăрланнипе, ăнна юратми пула пуслареç, паллăрах тенĕ сынсем вăл чĕлхепе каласма вăтанма пуслареç. Çапла пулнипе вĕреннĕ сынсем хушшинче вăл хăвăрт пăрахаса тухма тытăнчĕ. Тĕрлĕ нацисем хутшăнса мăшăрланни кăна валли май пачĕ. Хăш-пĕр сынсем, хăйсене культурăлă сынсем пек кăтартасшăн пулса, каласусенче кирлĕ мар сĕртенех вырăсла сăмахсем кÿртсе чĕлхене улалантараççĕ. Кун пекки вара чи киревсĕр якаласенчен чăн киревсĕрри. Ун пеккисенчен пĕр-пĕр тÿтÿручĕ каласа хунă пуллеве илтсен, аслăрах итлесе тăракан сын вăтанса каять. Телейсĕртен, ун пеккисем пирĕн салах мар, нумай, татах та йышлăланса пыраççĕ. Акă, тĕслĕхрен, вĕсен сăмахĕсем- каласăвĕсем:

— Рельсă сине маслă сĕрсен паровоз каяймасть, тет. Правĕльнă-ши вăл?

Е тата:

— Микикхвĕр томĕн окошкине Якор маткн совсемех сĕмĕрсе тухнă, тет.

— Ма тата?

— А чорт снает. Хорошах пĕлместĕп те. лешĕн ачисем кунăн моркавне лăскаса тухнăшăн витнă...

— Мĕн ку? Ку чăваш сынни хăйĕччен хăй мăшкăласа кулни-и? Куя пеккине ăсларах сынсем «Чăвашла маннă, вырăсла вĕренсе ситеймен», тессĕ.

> Ни вырăс та ни чăваш,
> Хăйне хăй не сяйĕски:
> Е ураххӑл, е сывах?..

Сывах, ыр сыннăм, сывах! Анчах кăштăна коммунизм çĕрĕмĕпе минкренĕ... Шел мĕскĕне. Кам вăл, чăваш-и? — Чăваш.

Чĕлхе ĕмĕртен ĕмĕре сыпăк тăрăх куçса пырать. Этем самрăкранах вĕренет те ăна, хăй ватăлса пынă май çамрăх ăруне парса хăварать. Малалла та çавăн пекех улшăнса пыраççĕ. Апла пулсан эпир те кашниех çав улăштаракан сыпăк машинĕн пĕр пайĕ пулса тăратпăр. Апла пулсан эпир те тăван чĕлхене чысран ямасăр малашлăха куçармалла, ăна ÿссе çитĕнекен ăрусене чыслăн парса хăвармалла. Анчах ăна тума малтан тăван чĕлхене хамăрăн лайăх пĕлмелле.

Пĕлетпĕр-и эпир хамăр тăван челхене?

Çук, веçех пĕлместпĕр, нумайĕшĕ нумай чăваш сăмахĕсене пĕлмеççĕ. Илер, сăмахран, çаксене:

1. Топăль йывăçĕн чăвашла ячĕ мĕнле?
2. Мĕн вăл туйра?
3. Мĕн вăл туймнкка?
4. Пропкă йывăçне е пропкăна мĕнле каласçĕ?
5. Павлин вĕçенкайăкăн чăвашла ячĕ мĕнлĕ?

~~Нумайĕшĕ тупăйĕç. Сăмахсе пĕлерĕн~~ хамăнах каласа пама тивет: 1) тирек, 2) çамрăк юман, 3) йăмăкĕ (е пиччĕшĕ) качча кайса (е авланса) ватта тăрса юлна асли, 4) тункăр, 5) турткăш.

Кĕсем ха тĕслĕхсем анчах. Мен чухлĕ пулĕç вăл пĕлмен сăмахсем мĕнпурĕ?

Эпир тăван чĕлхемĕре лайăх пĕлместпĕр, çавăнпа вăл пирĕнтен хăшне-пĕрне лайăх мар пек туйăнать.

Тăван чĕлхе — сыншăн сывăх тус, шанчăклă юлташ, такăр çул пулса тăрать. Сыннăн хăй халăхĕ хушшинчи пурăнăç телейĕн нумайĕшĕ чĕлхерен килет. Тăван чĕлхе пуриншĕн те сывăх, пуриншĕн те савăк, пуриншĕн те хаклă пулмалла, ăна пирĕн юратмалла, чысламалла тата ăна аталактарассишĕн тăрăшмалла. Вăл пирĕн тивĕç. Тăван чĕлхе — пирĕн ум ăрусен, асаттесемпе вĕсен ашшĕасламшĕсен ырă пурăнăçĕнче шăкăлтатса каласса пурăннă чĕлхе. Вăл чĕлхепе вĕсем хăйсен кÿршисемпе туслашнă, тăшманĕсемпе ятласнă, пикисемпе каласнă, вĕсенчен юрăсем туса уявсемпе туй-хăнасенче юрланă; йывăр вăхăтсем килсен — çав чĕлхепех пулăшу кĕлли вуланă, усала ылханнă.

Çав чĕлхе халĕ пирĕн умра айванланма пуçларĕ. Уншăн эпир айăплă мар пулин те, çав ĕçшĕн малашлăх пире ятлĕ, мĕншĕн тесен, чĕлхен тасалăхне чысласси, ăна ÿсекен ăрусем валли чыслăн парса хăварасси пиртен килет. Чăваш чĕлхинчен ютшăнасси малалла та сакăн пекех пырсан, тата çĕр султан чăваш чĕлхипе мĕн пулассине пĕлме пултармалла эпир.

Кашни халăхшăн хăй тăван чĕлхи уççăн янрать, тăван сăмахсем илемлĕн илтĕнесçĕ. Вăл пирĕн те çавах, анчах ăна юратас, хисеплес, унпа пĕрле пырас пулать.

Илер, сăмахран, çак сăвăсене:

> Çулĕ такăр, касĕ сутă,
> Тулли уйăх кулкалать.
> Йĕс таканлă тимĕр утăм
> Вĕттĕн-вĕттĕн пускалать...

Е:

> Кам-ши, кам-ши, кас юрларĕ? —
> Сасси кайрĕ ян! Та ян!
> Савнă тусăм, маншăн мар-и
> Хавасланнă эс паян?

Аван иккен вăл чăваш чĕлхи те, анчах ăна тыткалама пĕлмелле, унран ютшăнмалла мар. Вĕт выля пĕлмесен купăс та ниме те тăмасть. Чĕлхе те çавах. Чĕлхе вăл — халăх чысĕ.

*) Палăк — памĕтнĕк.

Чыспа тивĕçлĕхшĕн

Хĕвелтухăç лекионне тата ытти тĕрлĕ ирĕкçăр пайĕсене кĕрекенсене «Тимĕр хĕрĕс» тата «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» хĕресĕпе наградĕлассин проекчĕ.

Фÿрĕр килĕшнĕ тăрăх, нимĕç сарĕпе вĕсен тусĕсен йенче пулса çапăсакан хĕвелтухăç лекиовĕнче, т. ыт ирĕкçăр пайĕсенче тăракансене, вĕсен уйрăм хăйуллăхне йе ыр ĕсне кура, «Хĕвелтухăç халăхĕсене хăйуллăхпе ыр ĕçшĕн палăрту»-ран пуçне тата «Тимĕр хăрес» йе «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» хĕрес парăнма пултарать.

Палăртнă тăрăх, «Тимĕр хĕрĕс»-ĕн 2. класĕ «Хăйуллăхшăн» 2. класслă хĕмĕл палли сине парăнать; «Тимĕр хĕрес»-ĕн 1. класслă палли — «Хăйуллăхшăн» 1. класслă кĕмĕл паллă сине; «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» 2. класслă хĕресĕ «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» 2. класслă кĕмĕл палли сине, «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» 1. класслă хĕресĕ — «Вăрçа тивĕçленĕшĕн» 1. класслă кемĕл палли сине парĕнать.

Хĕвелтухăç лекионĕнче тата ытти ирĕкçар пайĕсенче тăракансем пĕрлелĕх тăшмана — большевиклăхпа плутократине хирĕç çапăснă сĕрте кăтартса панă хăюллăх — вĕсем чĕнмесĕрех Европă халăхен семйи сумне, чыспа тивĕçлĕх сумне куçнине сăнласа пачĕ. Нимĕç наградисемпе наградăламалла туни ăна тата лайăх кăтартса парать. Çав вăхăтрах тата кунтан ирĕкçар сынни сак пурăç йе вилĕм ыйтăвĕнче пыракан çапăсура хăйĕн нимĕç тусĕсемпе пĕр тивĕçлĕхре тăни курнать.

Хăйсен айванлăхне тата семселĕхне пула паян кун çапăçу мĕнле пĕтессине кĕтсе тăракансене йе хăйсен хутшăнуне мĕнле те пулин ыйтусемпе сыхакансене çапла калатпăр:

Пĕрсăмахсăр çапăçура тата хăйĕн ыйăлĕсене кулянусăр сухатнинче анчах халăх хăйне анлă пуласлăх — пурăнăç чысĕпе тивĕçлĕхне илсе юлма пултарать.

Сурăнçăрти машинисене ăнăçлă пĕрлештерни çăпăçăвăна пысăк вăйхăват парать, çĕнтерĕве шанчăк кÿрет.

Укерчĕк çинче: нимĕçсен пĕр ушкăнĕ танкпа пĕрле большевиксен бандăпа çапăçать.

Пирѐн выра́н

(тыткâнрин çырâвĕ)

Тĕнчере хуçа пулса тâрасшâн тâрâшакан тÿрпилĕк йеврейсемпе акâлчан капиталисĕсем тата коминтерн пуçласа янâ вâрçа вучĕ ССРС-не çâварса илни виçĕ çул тулать ĕнтĕ. Мĕн чухлĕ юн, мĕн чухлĕ куççуль юхмарĕ пуль халâхâн çав вâхâт хушшинче, мĕн чухлĕ тĕрт, сийен курмарĕ пуль вâл!

Виççĕмĕш çул... Анчах вâрçâ çâплипех туллашать-ха, халĕ вĕçĕ те курâнмасть. Акâлчанпа Америк пуçлâхĕсем вâрçа тата тем чухлĕ тâсасшâн. Вĕсем халех 1945 çул валли çапâçу планĕсем туса хураççĕ. Тумасâр: вĕсем халâх юнĕнчен ылттâн тупаççĕ, вĕсем халâх куççулĕпе нуши çинче пуяççĕ. Вĕсемех, Сталинпа унâн йеврей-тусĕсене хâйсен çумне хутâштарса, хâйсен интересĕ-тĕллевĕсемшĕн ССРС-ĕн халâхĕсен йунне юхтараççĕ. Халâх тÿсет вâл: нушине, тертне, сиввине, выçâхне, йудâ-большевиксен мâшкâлне курать, вилет. ССРС-чи пуçлâхсемшĕн те халâх тертленни ним те мар, вĕсем âна тертлентерме вĕреннĕ ĕнтĕ, хâйсем влâç патне килсенех пуçланâ: вâрçâллâ коммунизм, коллективизаци, йежовщинâ, стахановщинâ, тĕрлĕрен указсемпе приказсем т. ыт. те. Çавâн пекек вĕсем халĕ те халâха пулкки-пулккипе вâрçâ вучĕ âшне кÿрте-кÿрте ярса усâсâр пĕтереççĕ; ялсене, уйри тырâ-пулâсене çунтара-çунтара яраççĕ, хуласене ишеççĕ, машинсене çĕмĕреççĕ; çапша-çарамас тâрса юлнâ çынсен юлашки çâкâрне, выльâх-чĕрлĕхне шâлса тухса каяççĕ; âссâр командованине пула йе ытти тĕрлĕ вâрçâ сâлтавĕпе тыткâна леннĕ вâрçâччен, 25 çул терленнĕ. Çавâнпа, вâрçâ пĕтсен те Сталинâн диктатурийĕх пулса совет влаçех тытâнса тантâшĕсене репрессилеççĕ, пере-пере вĕлереççĕ; каялла тытса илнĕ çĕрсенче, нимĕçсен йенче пулнâ тесе айâпласа, пĕр хĕрхенÿсĕр хĕрарâмсемпе ватçынсене те çаплах вĕлереççĕ.

Çаксем пурте «халâхсен ашшĕ» — йунлâ Сталинâн хушâвĕпе юнлâ большевиксенчен пулаççĕ тата пулнâ. Тертленет весен айĕнче халâх халь, вâрçâ вâхâтĕнче, терленнĕ. Çавâнпа, вâрçâ пĕтсен те Сталинâн диктатурийĕх пулса совет влаçех тытâнса юлать, тесен — нимĕнле чâваш çынни те кунпа килĕшес çук, мĕншĕн тесен, вĕсенчен пурте тâранса çитнĕ. Халâха вâл урâхран кирлĕ мар. Большевиксен халâх интересне хирĕçле пурнâç системисем халĕ халâха илĕртмеççĕ. Халâх халь вĕсен пусмâрĕ часрах пĕтессе ĕмĕтленет.

Пирĕншĕн — тыткâнриесемшĕн — вâл ĕмĕт тата та âшâ та сывâх тĕрать. Эпир кашнийĕх пĕлетпĕр: âнсâртран советсен çĕнтерĕвĕ пулас пулсан, йĕ вĕсем сийенленмесĕр юлас пулсан — эпир тĕнче сути курас çук. Пирĕ вĕсем 9 граммлâ йĕтрепе 7-8 çуллâхлâ Çĕпĕр чâтлâхĕсемсĕр пуçне урâх ним те парас çук.

Эпир халĕ тыткâнра. Пиртен нумâйĕшĕ кулянаççĕ: «Мĕншĕн капла-ха вâл пурнâç? Совет союзĕнче ирĕккĕн пурнаймарâм, мĕншĕн тесен, большевиксемпе килĕшмерĕм, вĕсене ырламарĕм; анчах халĕ те — çав Совет союзне хирĕç çапâçакан çĕршыва каçса килсен те — ирĕк памаççĕ. Мĕншĕн айâплâ-ха эпĕ? Мана хĕрлĕ çâлтâрлâ пилоткâ тâхâнтарса, алла ирĕксĕр пâшал тыттарса нушаллâ пурнâç йĕркинех хÿтĕлеме янâшâн-и?»

Иртнĕ вâхатсенче эпир хамâра çĕрпе пĕлĕт хушшинче тâрса юлнâн, халĕ хамâр никама та кирлĕ маррâн туяттâмâр: большевиксемшĕн — тâшман национал-социалистсемшĕн — «шанчâксâр çын»! Мĕн тумалла?

Малашнехи ĕмĕтсен никĕсне тупайманнипе тÿсеймесĕр хайсен пурнâçне вĕçлекен юлташсем те пулчĕç.

Халĕ ун пек пулмĕ. Малашне мирĕн ĕмĕтсем валли те никĕс пур! Кам хâйĕн шухâшĕ-кâмâлĕпе Сталинпа йудâ-большевиксен тытâмне хирĕç — вâл хâйĕн вырâнне «Атâл-Урал» лекионĕнче тупĕ.

Тâван çĕршыв чысĕшĕн тата наци ирĕкĕшĕн тâракан тантâшсем! Пирĕн вырâн çавâнта — легионçâсен ĕретĕнче, сутâ шухâшлâ та вĕри паттâр чĕреллĕ çынсен хушшинче!

Хамâрâн хутшâнупа эпир пирĕн киле юлнâ атте-аннесене тулласа пурâнса пирĕн çине шâл хâйракан йудâ-большевиксене хâвâртрах çапса антарса, хâвâртрах юнлâ вâрçа вĕçлеме пулâшâпâр тата Çĕнĕ Европпâ халâхсĕсен çемйинче хамâрâн чâваш халâхĕ валли тивĕçлĕ вырâн тупса парâпâр! Пирĕн ятсем ирĕке кâларнâ çĕршыв çине мухтавлâ саспаллисемпе çырâнĕç!

Çĕршывâн сâн — сâпачĕ:

чâваш хĕрĕ пирвырâнĕ патĕнче

Европâ тата Адольф Гитлĕр

(Адольф Гитлĕр каланâ сâмах çине панâ сасâсем).

Адольф Гитлĕрâн юлашки каланâ сâмахĕ Германипе килĕшÿллĕ чылай çĕршывсенче кâмâллâ йышâну тупрĕ.

Румыни пичечĕ пуринчен ытла çакна асâнать: Германи çĕнтерĕвĕ Европâ сыхлавне пĕлтерет, ССРС çнтерĕвĕ унâн пĕтнине пĕлтерĕччĕ. Гитлĕр сâмахĕнчи çĕнтерÿ шанчâкĕ румынин йышĕшĕн пысâк пâллâ туса хâварчĕ. «Тимпул» хаçат национал-социализм хусканâвĕпе нимĕç халâхĕ туса хунâ акâш-макâш вâйхâвата катартса парать. Влас умне национал-социализм килсе тухни историре ун пек ĕççенче пĕртенпĕр япала пулса тарать, тет «Порунка Времии» хаçат. Хальхи вâхâтра çав национал-социализм Германишĕн анчах мар, пĕтĕм Европâшâн хÿтлĕх хâми пулса тарать.

Португали пичечĕ уйрâм палâртать: Германин раскалĕ Европâ раскалĕпе уйрâлми сыхâннâ. Адольф Гитлĕрâн сирĕплетĕвĕ, вâрçâ мĕнле пĕтнине пâхмасâр, Англи Европâра хâйĕн пуçлâх вырâнне сухатать, тени Португалин йышĕнче усâ интереспа илĕнчĕ. «Коммунизмпа демократи Салазар Португалийĕ никĕсленнĕ национализм хâвачĕпе пĕрле мар», тессĕ Португали хаçачĕсенче.

Финляндин «Айя Суунта» хаçачĕ сырать: «Европâ Германисĕр пурнаймасть. Урâхла нимле мель те çук». Çав хаçатах советсен пахалâха çĕмĕрÿ туртâмĕ чиксĕр, тесе кâтартать. Европâ хâйне çĕнтерÿ патне илсе пыракан çулпуса — Адольф Гитлĕра тупнâшâн Германине тав тумалла, тет.

Венгрин тÿре ортâнĕ «Магиар Оразаг», большевиклâха хирĕç кĕрешни европâшâн кĕрешни пулать, тесе кâтартать.

Болгари хаçачĕ Адольф Гитлĕрâн сâмахĕнче пулнâ çирĕп шанчâклâха уйрâмâн палâртать.

Акâльчансен пâшâрханâвĕсен

Акâльчан «Дэйли Мэйль» хаçачĕ çак çулта США-ра пулса иртес суйлавсем çинчен пâшâрханса палâртать.

«США-ри президентсен суйлавĕ», сырать хаçат, «канашçâсен 1944-мĕш çулхи ĕçĕсене пурнâçлассишĕн питĕ пысâк хâрушлâх пулса тâрать. Республиканцâсемле консерватâрсем, эпир кĕтсе тâнâ пек, 1944 çулâн ноябрь уйâхĕнче йышлâ си илсен, республиканцâсен президенчĕ, пĕр иккĕленмесĕр, Рузвĕльтâн мĕн-пур социаллâ йышâнâвĕсене сука кâларать. Рузвĕльта тâваттâмеш хут та хâйнех суйласа лартас пулсан та, США-н сакун паран тытâмпа пурнâçлакансен тытâмĕ хушшинче хирĕçÿ тухать. США-н шалти пурâнâç юхâмĕ ун чухне чâн-чâн политикла вâрса саврâнать.

Республиканцâсем влаç умне килес пулсан, ССРС вâрçâ хыççâн Америкпе туслâ пурâнас меслете сухатать. Финанс йенчен илсен, республĕксâсен ушкâнĕ Америкĕн пĕтĕм хусалâхĕ синче 80% йĕркелесе тâракан 16 пысâк финанслa трестсем синче тытâнса тâрать.»

Çĕршывâн сâн — сâпачĕ: Вâта-Атâл тâрâхĕнчи чâваш хĕрĕсем уйавра ташлаççĕ.

Чâвашланатпâр

Учреждениесене чâвашлатмалла, тенĕ постановлени пур çĕре те ситсе çапâннâ. Çавâнтая вара пур учреждениесем те «чâвашлама» тытâннâ.

Кирек епле те пулин ĕçе пурнâçа кĕртес пулсан, эпир комиссисем урлâ ĕçлетпĕр. Çавâнпа та, учреждениесене чâвашлатма та комисси уйâрма лекрĕ. Паллах, комисси пĕр сынран сех пулма пултараймасть, унта темисе сын уйâрса хума лекет.

Пирĕн учреждениере пурте чâваш пирки, эпир ку ĕçе комисси уйâрмасâрах пурнâçа кĕртрĕмĕр. Ытла та чâвашланса ситнĕрен пĕр вырâса çĕнĕрен илтĕмĕр. Çавâнтан вара пирĕн учреждениинче пĕр вырâс хутшâнтĕ.

Пĕрре ирхине пасар витĕр тухатâп. Хам юлташа курах кайрâм.

— Аста служит тâватâп-ха эсĕ халь? — тесе ыйтрâм, вылятся сулахай алла парса.

— Урамра, — тесе хучĕ.

— Мĕнле урамра?

— Çаплах, урамрах...

— Пасар вырâнĕшĕн пустармастâн пуль?

— Мана хама пасартан пустараççĕ.

— Ара, мĕн ĕçлетĕн апла эсĕ?

— Мĕн килнĕ âна...

— Анланса илеймерĕм-ха эпĕ сана, тесе вĕтанса каласа хутâм юлташа хирĕç.

— Анланмастâн пулсан, âнлантарам. Пирĕн учреждениинче вырâссем нумай пирки чâвашлатма тытâнчĕç. Вâл ĕçе пурнâçа кĕртме комисси уйâртâмâр. Çавâнтан вара мана учреждениран «чâвашлатса» хучĕç. Халь âста килнĕ-унта сапкаланса çÿретĕп. Вырâн тупаймастâп... Ситтереннине ârâм та пулин чâваш... ачисем те чâвашлах пулессĕ. Чâнах!.. — тесе хучĕ манâн юлташ сассине урĕхлатса.

— Чâвашсене лайâх сав...

Латнâ эсĕ ху вырâнта пурнатâн-та...

— Эп чâваш, савâнпа вырâнта.

— Латнâ сирĕн пуçлâх чâваш та, — тесе хучĕ юлташ кулнâ пек пулса.

— Сирĕн тата?

— Чâвашах та... арâмĕ хулари хуса хĕрĕ... Çавâнпа та вâл чâваш арâмĕсене килĕштерсех каймасть. Арâмĕсем пирки упâшкисен тÿсмелле пулать. Мана та сав шâпа тухрĕ пулас ĕнтĕ... Пĕркун пĕрре хâнана чĕнтĕм. Ман пуçлâх арâмпа вырâсла пуплесшĕн. Анчах вырâсла пĕлмест ман мур арâмĕ! Тухса кайнâ пух çаплах каласа хâварчĕ вара: — Плохой ты человек, Иванов, и жена у тебя по русски не знает, терĕ.

— Сан ĕç сук ĕнтĕ ман арâмпала, тесе хутâм эпĕ âна.

— Посмотрим! — терĕ те, тухрĕ те кайрĕ. Сывâ пул, тесе те хâвармарĕ.

Ку вâхâтра каланча синчи чан тâххâр сâвтарчĕ. Эпĕ те юлташран, сâмаха пĕтермесĕрех, васкаса уйрâлса кайрâм.

Çав кунах пĕр пысâк учреждени умĕнчен иртсе пыратâп. Алâкĕ синче пĕр хут сакâнса тâрать. Вулас килмесĕрех вулама тâтâм:

«Борие те пилтермелле!

Баян 6 ч. бор де собрани болаль. Чувашизация доклад болаль. Бор де кил!

Местком.»

Шâп 6 сехет ситсен утрâм сав учреждени умнелле. Уткаласа çÿретĕп. Пĕр паллакан служащипе сапкаланса кĕрсе кайрâм.

Малтан докладне итлерĕмĕр. Унтан комисси суйлама тытâнчĕç.

Пухâва 13 сын пынâ. Вĕсенчен: чâвашсем «нумайтарах» — 2 сынна ситессĕ. Вырâссем 11 сын «анчах»!

Комиссийе 7 сын сырнĕç. Анчах 7-шĕ те вырâс пирки, пĕр чâвашĕ хâй юлташне — тепĕр чâваша хутâнтарчĕ. Сасâлама тапратрĕç:

— Воскресенская! Кам уншâн?

10 сасâ пĕр харâс.

— Лицемерâв!..

Каллех 10 сасâ пĕр тâван.

— Пасхальный!..

10 сасâ пĕр çâвар.

— Рождественская!..

— Мана сâмах парâр-ха, терĕ пĕр чâвашĕ чâтаймасâр. — Комиссийе суйласа ситеретпĕр. Пурте пĕр сасâпа вырâсесем кĕрсе пĕтрĕç. Нейжели пĕр чâваш та кĕртес мар, — терĕ.

Воскресенская сиксе тâчĕ те:

— Ман хушамат малашне Воскресенская пулмасть. Эпĕ ĕнер ЗАГС-а хушамата улâштарма заявлени патâм. Эпĕ малашне Павлâвâ пулатâп. Рас Павлâвâ, чâваш шутне те кĕме пултаратâп.

— Тĕрĕс! — терĕç 10 сын харâс.

— Пирĕн хушаматпа мар, ĕсре чĕлхепе ĕслемелле пулать! — терĕ чâваш, хâйĕн малтанхи сâмахĕсене хÿтĕлесе.

— Еслетпĕр, халь пирĕн чâвашла сапакан машшин пур, — тесе хучĕ Рождественская машинисткâ.

— Машинĕ пур, пĕр сâмах чâвашла пĕлетни?

— Как билмест? Билед! Во...

Вĕсен пухâвĕ епле пĕтнине пĕлместĕп. Эпĕ пĕтиччен кĕтсе лармарâм. Анчах учреждениие чâвашлатакан комисси ĕçе тытâнсан. — 11 вырâсран, 13 вырâса ситнĕ, 2 чâвашран — пĕр чâваш условнâ хâварнâ, тенине илтнĕччĕ. Тата пĕрре сâк учреждениерен машинпа сапнâ хута ялтан килнĕ сын алливче курнâччĕ. Унта сапла сырнâччĕ:

«Сан ис комиссар алы хоны дорох райисполкома яни. Конда сок.»

Сапла ку учреждени те «чâвашланма» тытâннâ.

С. Шâпчăкăн «Нулăш Пустăрмн-ичен»

(Мускав, 1931)

МАНМИ ТУСАМА

Час- часах пâхатâп, тусâм сан сâнна:
Альбомри пĕр вырâн илчĕ тыткâна.
Çак сâвва та сыртâм эпĕ саншâнах,
Урâх сершыв урлâ илтĕн-ши âна.

Лапкâ каççенчи пек илĕртен чуна,
Чакâр кусусем-ске ман синех тĕллеç...
Савâнпа та пулĕ, сан сырла-сâнна
Юлташсем сисмен чух чуптуса илеп.

Халĕ те асра-ске сав пĕлĕтлĕ ир —
Куссульпе âсатрâн сак вĕрсâ хирне.
Хурлâхлâн каларâн: — Телейсĕр эпир,
Урâх курайас та сук, тен, пĕр-пĕрне...

Чи âшшâн чуптурâм. Сатâрти сâка
Çав тапхâр пус тайрĕ пире тав туса.
Уйрâлма вĕт йывâр икĕ самрâка,
Чĕрĕсем пĕр йевĕр тапассĕ пулсан.

Шâпчâк пек юрлаттâн, сивĕччĕ âсре,
Яланах выльятчĕ кулâ сав питре, —
Епле юратмасâр тÿсĕн вâл хĕре?
Эх, хĕвелем-тусâм, ма эс инсетре!..

Кâвакарчăн

Чâвашла хушăм редакторĕ А. Асмат
Редакци адресĕ:

Tschuwaschische Beilage
der Tatarischen Zeitung „Idel-Ural"
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin

Balasьdaj səjgən Mamaj xanьm
Jəşel quşaq belən bilene
Baqlaqan da, Kulik qьrьn ajqьj.
Undan-suldan jaunь turaqlьj.
Xalqьm qanьn ecmək bulьp kilgən
Dmeteri anь tozaqlьj...
Juq, barьsьn da tanьp beterə almьjm.
Alar bar-da minem tuqannar.
Qara jaunьn qanlь qulь belən
Bu dənjanь inde... qujqannar.

IV

Min Qazanqa basьp qaja qьna
Qarasam da ber ni kyrəmen.
Çir əstendə jatqan səjəklərne,
Xalqьm batьrlarьn kyrəmen.
Hər irtə tan minem əjlənəmne
Ul batьrlar cornap alalar.
Nicek kyp son alar!
Xisapsьz kyp!!
Kem genə juq anda!... Balalar,
Ana səten imər jəş nənilər,
Qəçəp sьlu apa-analar,
Kəce belən çirne kytərerlek
Qurqu belməs mərgən aqalar...
Çirdə jatqan bəjek batьrlarnьn
Isemləre bezgə çitməgən.
Tik alarnьn qojqan jərək qanь
Zaman belən jujьp... betməgən.
Çir əstendə jatqan bar səjəklər,
Bezgə caqlь bulqan batьrlar,
Ilen səjgən, xalqь bəxete əcen
Qəmeren birgən barlьq tatarlar
Gyrlərennən qubalar da, minem
Əjlənəmne cornap alalar.
Insəmdəge jьllar jəgen taşlap
Jərəgemə jəş qan salalar.
Mina alar:
„Doşman, jəhydlərdən
Babalarьn ycen al!“ dilər.
„Kyp jəz jьllar bujь beznen kətkən
Bəjsezlekne jaulap al!“ dilər.
Qanatlarьn inde taqьn yste.
Istiqdatьn saqlap qala aldьn.
Ylem iserep biegən tənnər aşa
Turь qibla julьn taba aldьn.
Sinen qiblan danlь Idel-Ural!
Beznen xaqqa anь jaulap al!
Millətebez bəjsez dəvlətene
Qan ecennən açrap, daulap al!
Terelərnen qəmere cəcək atsьn!
Şəhitlərnen ruxь səjensen!
Idel-Ural danь çir janratsьn.
Jau-doşmannar betsen, kəllənsen!

Y. Nauruz

Kencьqьş frontьnda german soldatь

Firqə çitəkce eşcelərenen kinəşməse

24 nce fevralda, milli sotsializm firqəsenə nigez salu jьlьna qarata, dəvlət həm əlkə firqə çitəkcelərenen kinəşməse buldь. Kinəşmədə firqə kənsələriə çitəkcese Bormann rəislek itte. Başqalar arasьnda dəvlət ministrь Dr. Gebbels, Dr. Lej, general-polkovnik Iodl' cьqьş jasadь.

Dəvlət ministrь Dr. Gebbels yz notьqьnda, terrorlarca bulqan hava heçyme vaqьtьnda xalьqnьn yzen-yze tota belye həm firqə eşe — bu suqьş tarixьndaqь danlь bit, dip səjləp ytte.

Monnan başqa ul, hava heçymenə qarşь german saqlanu kəcenen kəcəjye həm german ocqьclarьnьn Angliəgə qarşь kəcle bərye, Germaniə kəcenen tuqtausьz ysyenə həm Germaniənen janadan insiativanь yz qulьna alusьna şahit bulьp tora, dip qabat əjtep ytte.

Işetelməgən xianətcelek

Ingliz-amerikalьlarnьn urьs kynelle qəskərlərennən əsirgə teşycelərne bol'şeviklarqa biry həm alarnьn Saratof tərməsendə çəberlənylərc

Zitomer şəhəren german qəskərləre kire alqan vaqьtta podpolkovnik Klimof əsirgə alьnqan. Klimof sonqь vaqьtlarda baş tikşeryce bulьp berence ukrain frontьnьn maxsus bylegendə xezmət itkən. Juqalta almaqan jəşren kəqəzləre arasьnda „kanadacьlar“ digən ber dokument tabьlqan. Şuşь dokument belən bergə ingliz majorь Garnej (Aleksandriədəge Sovet ilcese) həm Sovetlarnьn Alzirdaqь maxsus vəkile Ş. tarafьnnan jazьlqan xəbərlər tabьlqan. Podpolkovnik Klimof, başta bu dokument turьnda səjləydən baş tartsa da, sonьnnan tybəndəge vaqiqəlƏrne kyrsətte.

Syz, urьs kynelle byleklərennən (ROA) Italiə frontьndaqь suqьşlarda inglizlər qulьna əsirgə teşkən soldatlar turьnda bara. Ni əcen bu əsirlər „kanadacьlar“ dip atalalar həm alar nicek Saratof tərməsenə barьp eləkkənnər? Bu turьda podpolkovnik Klimof tybəndəgelərne səjləde:

„Inglizlər, urьs kynelle byleklərenə qarşь Italiə frontьnda bik kyp propaganda eşe alьp baralar. Inglizlər yzlərenen əndəmələrendə: „Yz teləkləre belən beznen jaqqa cьqucьlar hic totqarsьzlьq belən Kanadaqa çibərelər həm suqьş betkənce zavodlarda eşləjəcəklər. Suqьş betkəc Kanadada bətenləjgə qalьrqa məmkinlek bireləcək həm bu keşelər Britan imperiəse xalьqlarь belən ber tigez xoquqta jəşəjəcəklər“ dip jazalar. Şunьn əcen də bu qarmaqqa ьşanьp əsirgə teşkən urьs kynelleləren „kanadacьlar“ dip atьjlar. Ləkin əsirlər Kanadaqa çibərelmilər həm çibəreləcək tə tygellər. Alar bik jaqьn jul belən Kanada urnьna Saratofqa kilep cьqqannar. Bu turьda Sovet vəkilləre belən xərbi ingliz həm amerikalьlar arasьnda kileşylər bar. Şul kileşylər bujьnca əsirgə teşkən urьs kynelleləre xərbi sovet agentlarьna tapşьrьla həm alar ingliz kimələrenə utьrtьlьp, qaj vaqьt bytən tərle jullar belən Iran arqьlь SSSR qa çibərelələr. Bilgele, bu əsirlərnen sanь kyp tygel. Aleksandriədən barlьqь 9 keşe çibərelə. Şular əstenə şifaxanədən cьqqan 2 keşene də quşьp, barlьqь 11 keşe çibərelgən“.

Bu bol'şeviklar qulьna birelgən keşelərnen jazmьşь nicek digən sorauqa, podpolkovnik Klimof tybəndəgelərne səjləde:

„Bu 11 keşenen 5 se Saratof tərməsenə kiterely belən, Məskəydən kilgən əmer bujьnca atьldьlar, ə əcese sələmətlekləre nacar bulu səbəple şifaxanəgə salьndь, alar ylem aldьnda jatalar. Aradan elekke NKVD serzantь Klepikof qьna qotqarьlqan ide. Anь qotqaruda vaqьtlьca qьna buldь. Anь janadan japtьlar həm „il doşmanь“ itep xisapladьlar“.

Əsir teşkən urьs kynelle qəskərlərenə nindi qaraş?

Podpolkovnik Klimof: **„Bilgele, inglizlər yzlərenen birgən vəqdələren ytəmilər. Əsirdə kypme genə keşe bulmasьn, alarnьn xəlləre bik nacar. Bik az vaqьt əsir ismendə jərgənnən son, alardan xərbi kiemne saldьrьp, grazdan kieme kienderələr həm tiz vaqьt ecendə „il doşmannarь“ dip isem birep, SSSR qa ozatalar“.**

Doşmanqa qarşь ut acu aldьnnan

Zur kəc belən taşlanu aldьnnan

(Kontradmiral Gadof)

Germaniə doşmannarьnьn səjləyenə qaraqanda, alar xəzer Jevropanьn qarşьlьq kəcen təmam betery niəte belən, kəc taşlau səqəte bilgeləgənnər. Şul uq məs'ələ bujьnca mona qədər səjləgən syzləre barsь da juqqa cьqarьlqannar ide. Elek alar: 1943 nce jьlda təmam çiny, 1942 nce jьlnьn Qəjsa Qələjssələm tuqan kənenə Rimgə kery, ə ul xəl itelməgəc, anь 1943 nce jьlnьn şul uq kənenə bilgeləy kebek kyp kenə vəqdələr birdelər. Ləkin bolan barsь da Germaniə qəskərləre tarafьnnan juq iteldelər. Ruzvelt belən Cercil xəzer: „Bu Jevropa suqьşьnnan bez çinycelər bulьp cьqarbьz“ dip səjlilər həm çiny səqəten də jaqьnda bilgelilər. Doşmannarnьn propagandasьna ьşanqan xəldə, alar xəzer Jevropanь tezləndery niəte belən ana zur kəc taşlau əcen bar kirək nərsələrne əlgertkənnər. Bu xəzerlek caralarьna: qəskəri kəcne Angliəgə çiu, tərle jana baş komandirlar təqəjenləy, xəzerlekne təçribədə sьnau niəte belən nojəbr ajьnda xətta dingez jarь bujьna desant ta teşery (inglizlər əcen ul bik unьşsьz beterelde). desant kimələre xəzerləy həm bytən nərsələr kirək. Jevropaqa taşlaqan qəskərne tərle jaqtan qənaqətləndery əcen alar, əlbəttə, kyp nərsələr xəzerləgənnərder. Xətta timer jul vagonnarь, paravozlar xəzerləyləre də məmkin. Alarnьn barsьn da ingliz-amerikalьlar, kyrəsen, Jevropaqa qəskərləre belən bergə kiterergə ujlьjlar. Desant teşrgən vaqьtta saqlau vazifasьn ytəy əcen maxsus politsəjlər xəzerləngən dip tə səjlilər. Jar bujьndaqь şəhərlərnen xalqь citkə çibərelə başladь digən xəbərlər də birelə. Xətta kiləcəktə ingliz-amerikalьlarnьn tup utьn dəresləy əcen bilgeləngən maxsus ofitserlarnь jəşren rəveştə Jevropada çibərergə kereştelər digən syzlərne səjləycelər bar. Doşmannьn tuplarь Jevropa jarь bujьnnan 30 kilometr jьraqlьqta bulqan urьnnarqa qədər atarqa tieşle dip bilgelənə.

Bu nərsələrnen kybesen nervalarqa qarşь suqьşnьn ajrьm byleklərə dip kenə qaraqan xəldə də, Germaniə doşmannarьnьn cьnlap ta Jevropaqa nьq rəveştə bərergə xəzerləngənnərenə ьşanьrqa kirək. Germaniə səjasətenen çitəkceləre həm xərbi baş komandalьqь kiləcək qurqьnьclarnь xalьqtan jəşermi. Doşmannьn jana heçym əcen bar kəcen çiuь qəçəp tygel. Cənki: Sovet qəskərlərenen zur juqaltularь. Italiədə ingliz-amerikalьlarnьn unьşqa ireşməyləre, qəskərlərendə həm il xalqьnda narazьjsьzlьq ysye, blakada propagandasьnьn həm hava terrorьnьn nətiçəsez buluьnьn. Germaniə xərbi sənaqətenə zarar kiterə almauь. suqьştan son bulacaq məs'ələlər turьndaqь yz ara tartьşular bik juqarь dərəçəgə menye, iqtisadi həm içtimaqi problemalarnьn tartьnqьlьqqa ifeşye, ingliz-amerikalьlarnь aşьqьrqa məçbyr itələr. Cunsinnьn xəlsezlənye jьraq kəncьqьşta da ingliz-amerikalьlarnьn xəlen nacarlьj.

Qacan həm qajsь urьnda doşmannьn heçymen kətərgə məmkin?

Xərbi kəclərnen həm xəzerlek nərsələrenen kybesencə Angliədə çьluь. şulaj uq Angliənen Fransiəgə bik jaqьn buluь, zur heçymne şuşь tirədə kətərgə kirək dip kyrsətələr. D'jepqa, Bulonqa, San Nazarqa „sьnau“ desantь teşerylər bu fikerne taqь da raslьjlar. Ləkin bu urьnnar turьnda inglizlər yzləre bik şapьrьnalar. Şunlьqtan alarnьn qьlanьşьn qotqь dip, Germaniənen fikeren xata julqa jynəldererge mataşularь sьjfatьnda anlarqa da məmkin. Amerika admiralьnьn desant Narvikkə teşereləcək digən syzenə də şundьj uq şik belən qararqa kirək. Ul admiral səjləgəncə, Narvikne alu nətiçəsendə Germaniə frontьnьn un qanatьndaqь tajanьc urьnnarь ingliz-amerikalьlar qulьna kerəcək. Germaniənen Boz dingezenə cьqu jullarь kiseləcək həm ingliz-amerikalьlarqa Tən jaq Norvegiədə Sovetlar qəskəre belən quşьlьrqa məmkinlek tuacaq. Annan son, Kən jaq Fransiə xaqьnda da nьq rəveştə səjləşylər bara. Tərkiə belən kileşy təzərgə mataşalar. Portugaliə həm Ispaniənen fikeren yzgərter əcen zur basьmnar jasьjlar. Bu nərsələrnen hər qajsь desant teşery urnь qajsь çirdə bulacaqь turьnda tərle fikerlər tudьra. Ləkin bu məs'ələdə tərle səjləngən, işetelgən syzlərgə iqtibar birmi. fəqət tabiqi strategik qaqidələre belən genə qullanu jaxşьraq. Alarnь tən jaqtan tikşerə başlaqan xəldə, kyrəbez: Islandiə utrauь amerikalьlar qulьna kergənnən birle, doşmannьn ber tajanьc urnьna əverelde. Ingliz-amerikalьlar ul utraudan Norvegiə jarlarьn kyzəty astьnda totarqa, annan tərle çirlərgə şьmcьlar çibərergə tьrьşalar. Ləkin desantnь Islandiədən jaki Angliədən Narvikkə çibərygə qarşь səbəplər bar. Alar: julnьn bik jьraq buluьnnan. 1940 ncь jьlnьn təçribələrennən (ul vaqьt german qəskərləre Inglizlərnen

„Jaŋa Tərkstan“ gəzitəse idarəsenə

Batьr Tərkstan jegetlərenen german xalqь belən bergələp, jəhyd-bol'şevizmьsьna qarşь kerəşkə kytərelylərenə ike jьldan artьq vaqьt uzdь. Bu vaqьt ecendə alar Tərkstannьn məstəqillegen jaulap alu ecen jəhyd-bol'şevizmьsьna həm alarnьn jaqьn sojuzdaşlarь bulqan ingliz-amerikalь plutokratlarqa qarşь suqьşlarda qatnaşьp, qajət zur batьrlьqlarьn kyrsəttelər.

Tərkstan xalьqlarь yz məstəqillekləren juqaltьp, qara urьslar həm alardan qala jəhyd-bol'şeviklar qulь astьna kergənnən son nьq izelylərgə həm mьsqьl itelylərgə ducar iteldelər. Bigrəktə, jauьz bol'şeviklar Tərkstan xalьqlarьnьn berlegen juqaltьp, kecsezləndery, alarnь taratu həm urьslaştьru səjasəten alьp bardьlar. Nəticədə isə, Tərkstan ilen ajrьm cəmhyriətlərgə bylep, çitəkcelek eşenə jəhydlərne, urьslarnь bilgeledelər. Ləkin Tərkstan xalьqlarь yz illərenen urьslar həm jəhyd-bol'şeviklar tarafьnnan izelyenə riza bulmadьlar. Kiresencə, alarqa qarşь kytəreleşlər jasadьlar. 1941 nce jьlda başlanqan suqьş, Tərkstan xalьqlarь ecen jəhyd-bol'şeviklarqa qarşь qomumi kytəreleş jasarqa, jəisə suqьş qьrlarьnda sənge-sənge kilep suqьşьrqa məmkinlek birde.

„Jaŋa Tərkstan“ gəzitəse — Tərkstannьn batьr suqьşcьlarьn milli ruxta tərbiələyce həm doşmannьn jəregenə ytken çəza biryce səjasi qoralqa əverelde.

„Jaŋa Tərkstan“ gəzitəsenen, сьqa başlauьna ber jьl mənasəbəte belən, Tatar legioncьlarь həm „Idel-Ural“ gəzitəse idarəse ismennən Sezne сьn kyŋeldən təbrik itəbez!

Kiləcəktə bol'şevizmqa qarşь kerəştə Seznen zur uŋьşlьqlarqa ireşyegezne həm azatlьq bajraqьqьznь qojaşlь Tərkstan ilenə alьp qajtuьqьznь telibez!

„IDEL-URAL“ gəzitəse redaktorь
Q. Qəlicf

Tuqan ildə ecke əxvəl

Başqьrtstannьn Ileş rajonь, Ilekşe aulьnda 1926 nce jьlda tuqan, şul uq aulda yskən I. iptəş 1943 nce jьlnьn dekəbr ajьnda german qəskəre qulьna əsir teşə. Ul — bezgə tybəndəgelərne səjləde:

„Beznen aulda 60 jəştən uzqan 2—3 qarttan həm 15—16 jəşlek 3—4 malajdan taqьnda ajaqьn, qulьn suqьşta juqaltqan bernicə qəripləгdən başqa irlər qalmadь. Xəzer aulda fəqət xatьn-qьzlar qьna eşlilər. Qərip bululaгь səbəple xərbi xezmətkə jaraqlь bulmaqannarnь da 1943 nce jьlnь „jəktə jərergə jarar“ dip qəskərgə aldьlar.

Şul uq jьlnьn jazьnda jəş həm balasьz xatьn-qьzlarnь da berəm-sərəm qəskərgə aldьlar. Mondьj xəl ber beznen aulda qьna tygel, başqa aullarda da şulaj. Aullarda mal-tuar bik azajdь. Eş atlarь bette diərlek. Suqaqa sьjьrlar çigelə.

1943 jьlnьn ijyn ajlarьnda min Ufa qalasьnda buldьm. Anda kənjaqtan həm kən jaq — kencьqьştan kilgən başqa xalьqlarnь kyrdem“. Anьn kyrgən bu keşelərə jьraq kencьqьştan məçbyri rəveştə kiterelgən manqullar, qtajlar, byrətlər h. b. lar bulьrqa tieş. Monьn şulaj ikənen sovetlar yzlərə də jəşermilər.

Juqarьda I. iptəşnen səjləylərenə oşaqan xəllərne başqa xərbi əsirlər də səjlilər.

Şundьj uq xəl Qazan, Ural həm başqa çirlərdə də xөkem sөrə. Bu xəbərlər Sovet xəkymətenen suqьşqa barlьq xalьq kecen həm mal-tuarlarnь qьrьp-seberep alьp beteryen raslьj.

I. iptəş səjləyendə dəvam itep, tybəndəgelərne əstəde: „Aulda həm şəhərlərdə kartockasьz ber nərsə alьp bulmьj. Azьq əjberlərenen xaqь qajət tə nьq kytərelde. Ikməknen kilosь 40—50 sum, şulaj da anь tiz genə tabьp bulmьj. Ber vaqьtnь bezgə: „Angliədən kənfit kilde, tizdən birə başlьjlar“, — dip iqlan itsələr də, bu jalqan bulьp сьqtь. Hic ber kənfit birmədelər. Ilnen kənbatьş əlkələrennən bik kyp keşelərne aullarqa kiterdelər. Ə jəhydlər şəhərlərdə torьp qaldьlar. Alar arasьnda tipsə timer əzərlek irlər bik kyp. Beten xalьq jəhydlərnen qəskərgə alьnmauьna, suqьşqa kitməyenə bik aptьrьj. Qəskərnen aşaqan ikməge genə sovetnьqь. Annan başqa aşamlьq, ecemlek nərsələre, kiem, xəttə qorallar da Angliədən jaki Amerikadan kiterelgən. Birelgən şinillər bik juqa. Qьşqь suьq çillər yzəkkə ytə ide. Sovetlar Angliə belən Amerika bajlarьna mujьnnan burьcqa battьlar. Suqьştan son alarnьn acьsьn, hic şiksez, xalьq tatьr“.

Xəzerge kəndə legion saflarьna kyŋelle bulьp jazьlqan bu I. iptəşnen səjləylərenə idarə tarafьnnan ber tərle anlatma jazmasaq da, tuqan ildəge ecke əxvəlne bik acьq rəveştə aŋlap bula.

Karolin utraularь ecen kerəş

Japon imperatorьnьn baş komandasь Karolin utraularь tərkemnərenə kergən Truk utrauьndaqь saqlanu suqьşlarьnьn barьşьn xəbər itə.

Bu suqьşlarda Amerikanьn ike krejserь batьrьldь. Şularnьn berse, yzenen su sьjdьrьşь belən, drednout bulьrqa tieş. Ber ocqьclar jertyce həm ber bilgesez tiptaqь xərbi kimə bik nьq zararlanqan həm 54 ocqьc atьp teşerelgən.

Vьjşinski Italiədə başcьlьq itə

Rimnən xəbər itylərencə, bol'şeviklar, Angliə — Amerika basьp kerycelər xakimiətе eze bujьnca kyzətcelər, kybesencə Kən jaq Italiədə bol'şevizm ecen tufraq xəzerlilər. Məsələn, Vьjşinski — Kən jaq Italiədəge cirkəy mileklərеn xəkymətkə tartьp alunь, ə ruxanьjlarnь „beteryne“ tələp itə.

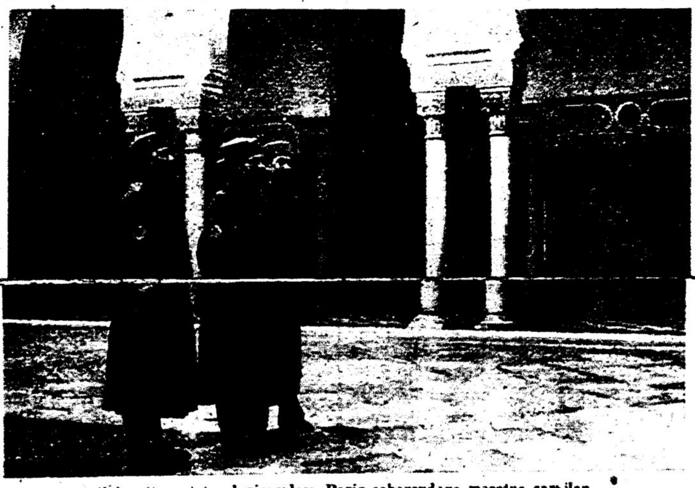

Səjaxəttəge tatar legioncьlarь Pariz şəhərendəge məcetne qarьjlar
Unter ofitser Philipps fotosь

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qəlief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“.
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

zur xərbi byleklərеn Nansostan, Andelsennən həm Narviktən qudьlar), xəzerge kəndə german qəskərlərenen Norvegiədə ul vaqьttaqь kebek bulmьjca, xəzer bik kyp kөckə iə bulularьnnan, anda xəzer Germaniəgə qarşь suqьşucь 1940 ncь jьldaqь Norvegiə qəskəre bulmьjca, kiresencə, Norvegiənen Germaniə belən dus, milli xəkymətе bulu‌ьnnan həm bytənnərdən qibarət. Norvegiədə zur suqьş başlarqa jaraqlь fəqət ber nicə genə urьn bar, ləkin alar barsь da Germaniə qəskəre tarafьnnan bik nьq saqlanalar. Taularnьn kyp buluь ilne saqlaucьlar ecen unajlьlьq jasьj. Norvegiəgə Islandiədən men kilometr, Şatlandiədən Bergengə 300 kilometr, Skapa — Ploudan jaki Şatlandiə portlarьnnan Stavangergə 500 kilometr. Dimək, ingliz-amerikalьlarnьn bar tajanьc urьnnarьnnan da Norvegiəgə jullar bik ozьn. Zur xərbi kөclərne bu jullar aşa kicery ecen kyp vaqьt həm kimələr kirək, şunlьqtan desantnь kətelməgəndə jəşren teşery məmkin bulmajacaq.

Tən jaq Atlantik frontь belən elemtə totu julьnьn bik məhim urьnnarь Daniə — Norvegiə arasьndaqь Kategat həm Skagerraq buqazlarь dip tanьla. Bu məhim urьnnarnьn xuçasь bulu digən fiker, dingezdə kөcle dəvlətne bik qьzьqsьndьrьь məmkin. Ləkin bu maqsatnь çirenə çitkery ecen başta zur desant, qəskəri kөc kirək bulmьjca, fəqət xərbi kimələrnen kyp juqaltularь qьna məmkin bulsa, bətenləj xuça bulьp ajaq basu ecen Daniəne həm Jutlandiəne qulqa alьrqa kirək. Dimək, jaŋadan zur desant kiterergə kirək. 550 kilometr ozьnlьqtaqь jul doşman kimələre ecen bik xətər, qurqьnьclь urьnnar aşa ytə həm bu julnь yty ecen 24 səqət vaqьt kirək. Jutlandiə jarь bujьnda Germaniənen nьqьtmalarь kyplegen, mondaqь qomlьqlarnь həm dingeznen bik qatь dulqьnlь bulularьn xəterləsək, desant operatsiəsenen bik auьr bulacaqь kyrenə.

Lamanş buqazьnьn in tar urьnьnda (Duvr — Kalənьn in tar çirendə), kinlege 36 kilometr həm jar bujlarь tigez, paraxodlar tuqtarlьq şəhərlər də kyp. Şunlьqtan ul urьn zur desant teşery ecen in unajlь urьn dip tanьla. Ləkin bu urьn bytən çirlərgə qaraqanda kyp mərtəbə nьqьraq berketelgən. Atlantik jaŋьndaqь kөcle nьqьtmalar, 6000 nən artьq tuplar, blindazlar, minalar berketelgən qьrlar, cəneckele timer сьbьq belən uralqan urьnnar həm şulaj uq doşmannь kirəklecə qarşь alьrqa xəzer torqan german diviziələre turьnda hər kem belə.

Kөc taşlau bu urьnda bulacaqmь, nicə çirdə həm nindi rəveştə — xəzergə əjtergə məmkin tygel. Ləkin Sitsiliəgə, Palermaqa həm Tьn dingezdəge utraularqa desant teşery qajber fikerlərne əjtergə xəzergə məmkinlek birələr. D'jepqa desant kimələre belən tanklar, tuplar kitery həm alarnь qadi rəveştə jarlarqa сьqaru kebek nərsələrnen məmkin tygellegenə ьşandьrdь. Jar bujlarьn xəzer Sitsiliədəge kebek Badolio qəskəre tygel, ə Germaniə soldatlarь saqlьjlar.

Doşman kyp atnalardan birle jar bujьndaqь tajanьc urьnnarnь həm başqa xərbi nьqьtmalarnь hava kөce belən çimerergə tьrьşa. Uŋьşqa iresy ecen havada xuça bulu kirək. Ingliz-amerikalьlar yzlərenen hava kөclərеn Germaniənekenə qaraqanda kyp mərtəbə artьqьraq bulьr dip ujlьjlar. Ləkin moŋa ьşanьclarь zur tygel kyrenə. Alar xəzer Germaniənen saqlanьlqan juq ityce ocqьclarьn sanau belən genə şeqellənələr. Doşmannarnьn səjləyenə həm şulaj uq Sitsiliə, Jaŋa Gvinejə təçribələrenə qaraqanda, ikence məhim məs'ələ bulьp hava desantь həm ocqьclar məjdannarьn qulqa alu kebek nərsələr tanьlalar. Salernoda həm Solomon, Dzilbert utraularьndaqь kebek, xəzerdə kerəşkə zur xərbi kimələrnen qatnaşuьna ьşanьrqa kirək. Maxsus basqьclar xəzerləy turьnda səjləylərgə qaraqanda, ingliz-amerikalьlar xərbi kөclərеn jarnьn tigez urьnnarьna qьna tygel, bəlki britan, Normandiə kebek taulь urьnnarьna da taşlarqa ujlьjlar. Bu çirlərdə Germaniənen su astь kimələre ecen məhim tuqtau urьnnarь bar. Kyp keşelərnen fikere bujьnca, jar bujlarьn qulqa teşery eşendə hava desantь kөclərе bik məhim urьn totacaq. Alar ber jaqtan Germaniə kөcenen jar bujьna kily jullarьn kisərgə tieşlər. Ikencedən, jar bujьndaqь german qəskərlərenen artьna teşep, alarnь ike ut arasьnda qaldьrьrqa tieşlər. Zur kөc teşergən urьnnarnь belderməy niəte belən, tərle xərbi xəjlələr qullanuь da bik məmkin.

Jevropa jarьnьn beten çirlərendə doşmannь kirəklecə qarşь alu ecen Germaniə bik jaxşь qorallanqan həm xəzerləngən. German soldatlarь həm alarnьn qoralь in auьr suqьşlarda sьnalqan. Doşmannьn maqtanuьna Germaniə bik tьnьc qarьj, fəqət qajber vaqьt qьna xəzerləngən kyctənəclər barlьqь turьnda sizderə. Bu xəzerləngən nərsələr belən Germaniə qajcan fajdalanьr: doşman heçymgə kereşkəndəme, annan sonmь jəisə elegerəkme — bu sə'allərgə kiləcəktəge xəqiqət çəvap birer. Şulaj uq Sovetlar qəskərenen jaŋa heçymnər jasarqa kөce çitərme? Urta dingez bujьndaqь suqьş jaŋadan çanlanьrmь?

Həm başqa şunьn kebek məs'ələlə də kiləcək tə acьlьrlar. Ləkin doşmannьn Jevropaqa heçym vaqьtьnda bar kөcen kartaqa qujacaqь xəzer yk acьq kyrenə. Bu heçym uŋьşsьz beterelgən xəldə, suqьş aqьmь kisken rəveştə ikence jaqqa borьlacaq. Şunlьqtan bu heçymne kire qaqu ecen Germaniə xalqь xəzer bar çismi həm ruxani kөcen çidь həm çanlandьrdь.